URBANI IZZIV

št. 23,24, 25/1993

Miloš BOBIČ

Urbanost kot vojni plen

"Takrat sem doživel neobičajen trenutek pozabe. To ni bil spomin, ampak prisotnost v nekem drugem času ... bil *je samo radosten občutek življenja, tresoča vživetost z vsem okoli sebe."*
(Meša Selimovič, Derviš in smrt, 1966)

Trenutno živim na Nizozemskem. Izbral sem Amsterdam, iščoč pribežališče za svoja nazore. Moj prvi in končni cilj - Beograd - se je znašel v povsem posebnih razmerah. Znotraj še zmeraj blizek, poln ljudi, s katerimi sem se lahko razumel, se je znašel v nenavadnem obroču. Ne, mesto je v obroču vedno bilo, vendar smo to prepozno opazili. Razmerje mesta z obročem se je izognilo sporu z obročem. Izognil sem se opazovanju propadanja, ki nosi ime mesta. To ni usoda, podobna tragiki Sarajeva, Vukovarja ali Osijeka, vendar pa je zgodovinska perspektiva podobna. Fizične figure - stavbe, ulice in parki - bodo ostale kot spomin na nekaj, kar je obstajalo. To bodo znali raztolmačiti samo tisti, ki so okusili predhodnega duha.
V prihodnosti bodo to povsem druga mesta z novimi stanovalci, kulturo in običaji. Kundera je davno anticipiral ta mehanizem tihega uničenja identitete in z njo tudi kulture. Mnogi staroselci Beograda šele morajo poiskati svoje mesto v njem. Kakšna je potem razlika med tam in tukaj, danes? Po vseh definicijah je mesto vendarle moralo biti moderator lastnega obroča, kar je protislovje situaciji, v kateri smo. Od nekdaj sem verjel, da se urbani duh lahko obdrži in da lahko obvaruje mesto pred propadanjem.

Razvoj definicije urbanosti odraža tudi bistvene spremembe, ki so se dogodile v zgodovinskem razvoju urbanega konteksta. V nekem precej duhovito zamišljenem razgovoru s predstavniki posameznih obdobij in kultur, Mioto ***in*** Jean-Pierre Mire odkrivata najpomembnejše značilnosti in pojmovanja urbanosti. Sodeč po teh dialogih je bila v času Vitruvija urbanost pomemben mehanizem za življenje mest, prav tako kot v dobi barona Hausmanna. Glavno zatočišče urbanosti je opredeljeno v redu in grandioznosti oblik, ki predstavljajo državo. V nasprotju s to opredelitvijo urbanosti, jo grški ideal uvršča v red "moralnih asociacij", kar je v neki meri možno odkriti tudi v Heglovi definiciji. Po njegovem mnenju je to esencialno civiliziran odnos meščanov. Koliko se je pojem spremenil in kaj lahko danes razumemo kot glavne značilnosti urbanosti in glavne vzvode ustvarjanja le-te? Vsekakor ta dva koncepta še zmeraj opredeljujeta razmerje do urbanosti, pa tudi do celotnega urbanega konteksta tudi danes.

V 70. in 80. letih je tema zanimala mnoge, danes ekstravagantne avtorje na-področju arhitekture. Mesto je tedaj imelo prednost pri ustvarjanju lastnih načel in filozofije dela arhitektov. Kritičnih ocen ni manjkalo. V eseju Urbana umetnost, urbano oblikovanje ali urbanost je Pierre Lucain poskušal definirati urbanost kot "četrto dimenzijo urbanega pejsaža". Po njegovem mišljenju je to, tako kot arhitektura, nedefiniran koncept Ko kontradiktorno opaža, da "za razliko od arhitekture nima funkcionalne in socialne dimenzije" (!), kritizira obstoječe dogme, med katere sodijo tudi dela Rossija, Lyncha in Cullena, ter sklepa, da sodobne teorije urbanosti niso uvrstile v svoja glavna načela. Formalne aspiracije se postavljajo nad vse ostalo. Z današnje perspektive bi lahko rekli, da je velik del tez iz tega eseja tudi potrjen. Danes celo formalna načela skoraj popolnoma opredeljujejo sistem vrednot. Ob tem se zapostavljajo ali celo negirajo nekateri izmed vitalnejših vidikov urbane stvarnosti.

Sodobno definicijo urbanosti bi najbližje pojasnili kot svobodo izbire. V resnici: s čim bi v današnjem civilizacijskem trenutku boljše izrazili aspiracije ljudi, pa tudi ideje o tehniki, politiki, kulturi in gospodarski

Urbanost Urbanistično oblikovanje Urbana elita

Avtor z nizom primerov obravnava pojem urbanosti (mestnosti), ki jih v nadaljevanju sooča z stvarnostjo mest (držav) v Vzhodni Evropi in vzporednico s balkanskimi dogajanji. Razloge za civilizacijski neuspeh vzhodnoevropskih mest išče v razvrednotenju stalnih vrednot oziroma nerazumljivem večrazsežnem povezovanju posameznih civilizacijskih elementov ali načrtnim uničevanjem negativno označenih modelov bivanja. Razpravlja o odnosu mesta do okolice, ikonizaciji mestnih središč ali značajem posameznih predelov mesta, zamenjavi urbane elite ob tekočih družbenih pretresih in posledicah omejevanja ali omejenosti, zlasti glede kulture in kulture mestnega življenja.

Miloš Bobič

Urbanity as Military Loot

Urbanity Urban Design Urban elite

While discussing on a series of examples concerning urbanity, the author presents the present reality of Eastern European cities (countries) and a parallel to the events in the Balkans. The reasons for civilisational unsucces can be found in the devaluation of constant values and the incomprehensible multilateral linking of particular civilisational elements or deliberate destruction of negatively annotaited ways of living. He continues with questions concerning: the relationship between a town and its surroundings, the iconization of inner cities or the character of particular city areas, the changing urban elite following present social changes, especially in culture and the culture of city life.

stvarnosti? Če govorimo o generacijah na višku moči ali o vrhunskih strokovnjakih v posameznih proizvodnih panogah, predpostavke njihovega priznanja ležijo v dostopnosti velikemu številu ljudi, področij in informacij. Komunikacije in stopnja izobrazbe pri tem igrajo posebno vlogo. V tej sferi se srečujejo ideali in stvarnost. Sodobna civilizacijska stopnja razvoja in tehnični sistemi v - zgodovinsko gledano - do sedaj najbolj izraziti meri omogočajo realizacijo sanj o odprti družbi in zavračanju meja, razlike pa izvirajo iz moči kulture družbe. Komunikacije so po eni strani osnovna infrastruktura vsakega sveta, po drugi pa glavni cilji normativne kulture (obnašanja). Zdi se, da tu ni protislovij in da se na tej črti odpira širok horizont bodočega razvoja. Podobno Habraken in Melvin Webber razumeta estetskost mesta v odprtosti in dostopnosti. Dostopnost je ena izmed glavnih značilnosti "dobrega mesta". Tudi Lynch je enakega mnenja, prav tako J. Jacobs, Harvey, Carlstein, Giddens in mnogi drugi avtorji.

V nasprotju s to površno sliko velike sile in potencialov združevanja intelektualnih idealov in tehnoloških predispozicij opažamo množico popolnoma drugačnih erupcij. Ko se zbrane izkušnje in zakladi neke kulture samo s svojo silo uvrščajo v lenoben, navidezno neokreten konglomerat, na njeni periferiji, na njenih robovih pokajo šivi. Zdi se, kakor da bi se rana, ki so jo desetletja obvezovali in mazali z nežnimi mazili, končno odkrila. Nihče več ne želi igrati vloge bolničarja, ki obvezo pere in menja. Rana je razbolela in kaže svojo hudobno naravo. Zapuščeno in sedaj v resnici hudo bolno tkivo se bori za obstanek. Prejšnja delitev na Vzhod in Zahod se, tako kaže, premešča na delitve v eni izmed strani. Tu je delitev bolj izrazita, premeščena na nižjo, celo sosedsko raven, sredstva boja pa povsem ustrezna. Splošni zakoni na tako zoženem prostoru seveda zgubljajo svoj pomen, smisel pa je samo načelen.

Ali lahko danes v tistem prostoru, ki smo ga do nedavnega imenovali, nekateri pa tudi dojemali kot svojega in dostopnega, govorimo o urbanosti in v kakšni časovni obliki? Še pred kratkim se je zdelo, da je bila jasno izkazana s svojo posebnostjo. Utopična predstava stvarnosti je mnoge prevarala in jih pustila nepripravljene, slepe pred prihajajočim valom dezurbanizacije. Taje bistvena - duhovna, kulturna, komunikacijska in fizična - ob podiranju, uničevanju in izgubi prostorske stvarnosti. S cinizmom ugotavljamo, da se je vsa dogajanja dalo predvideti takrat, ko so v bistri strugi reke Une posneli reklamni spot za avtomobilski detergent. Ob množici podobnih primerov bi lahko dokazali dvojnost fizične in duhovne sfere.

Na ta način se seveda da obilno razpravljati in navajati nešteto primerov, vendar je vprašanje, koliko so nam znaki tistega, kar se dogaja okoli nas in nam samim, lahko osnova za širšo razčlembo urbanosti in za presojanje o njej. Razpon navedenih protislovij kaže na paradoks kot osnovno stanje globalne družbe ob koncu tega tisočletja. Skupnosti se izogibajo soočanju s stvarnostjo, okolje pa jim izstavlja račune retroaktivno. Ideja o uspešni družbi (welfare state) uspeva na omejenem območju z ustreznimi recipročnimi negativnimi učinki na okolico. Zavest o globalni soodvisnosti in strukturni povezanosti posameznih gledišč med seboj in s celoto je očitno ostala na ravni teorije in idealov v družbenih znanostih. Enako velja za lokalno in tudi za globalno skupnost. Postmoderna geografija, tako kot jo razlaga Edward Soja, obstane lahko le v aglomeracijah z veliko koncentracijo prebivalcev različnih barv kože in ver, ampak le pod pogojem dinamične gospodarske izmenjave: Los Angeles ima enako število prebivalcev in površino kot celotna Nizozemska. Katera merila so potem prava?

V najbolj splošnem smislu, v odnosu do možnosti izbire in sredstev, lahko trdimo, da urbanost uteleša kultura. To je izraz akumulirane zgodovine, naše zavesti in naših zmožnosti interpretacije. Urbanost izraža totalnost. V njej so združene oblika, družbene relacije, tehnološka osnova in ekološka zavest Kultura je stalni generator civilizacije,

tehnološke predispozicije in gospodarstvo pa sta samo infrastruktura, ki jo aktiviramo občasno. V slednjem lahko najdemo največje število sodobnih zablod v planiranju mest in v arhitekturi. Arhitekti so svojo oporo našli v obliki. Izostalo je vezivo, vsebovano v občutljivih človeških stikih. Mesto je tako postalo skladišče oblik, od oblik pa so nastali keglji na vojnem kegljišču.

Kaj je povzročilo aktualno obliko polarizacije sodobnega sveta? Kje so razlogi drastične, na eni strani tragične, na drugi pa navidezno brezskrbne skupnosti? Problemi so različni, tako po značaju, dimenziji in načinu prostorskega izkazovanja kakor tudi po zaznavnosti. Na eni strani se poudarja pomen zaščite ptic v parkih, pragozdov in malih živali, na drugi pa izginjajo družine oz. se celotne družbene razrede sili na rob eksistence in v eliminacijo. Nad vsemi političnimi tvorbami stoji smisel in duh tistega, kar omogoča življenje, norme in vrednote v družbi. Neki članek v eni izmed številk časopisa Guardian te probleme razlaga na primeru bivše Sovjetske zveze. Danes nekoč priznani inženir, ki je vse izgubil, živi v bedi, osiromašen, istočasno pa neki mlad birokratski ničže in vandal brez vseh etičnih norm predstavlja elito. Premaknjeni sistem vrednot, bi dejali, nič več kot to. Zgodba priča o vsej kompleksnosti situacije. V takšnih okoliščinah množica priznanih norm izgine. Ljudje so se primorani boriti za obstanek - tudi z orožjem -, pozabljajo in sprejemajo nove ideologije, pač odvisno od vsiljenih okoliščin. Seveda ne gre za podrobnosti. Tragične so tako okoliščine kot tudi dogodki. Izguba ali obramba identite se postavlja kot glavni vzvod lastnega obstanka. Načini so različni in tesno povezani s tistim, kar je primarno označevalo prejšnjo identiteto ali akumulirane izkušnje. Brutalnost in zanemarjenost sta merili izgubljenega. Razlike so vsebinske narave in odkrivajo osnovne zablode, če pa že govorimo o njih, se je potrebno zavedati, da so lokalne in tudi globalne.

Lokalne so dejansko grozne, vsebinsko pa marginalne: niti niso predmet možnih smernic sodobne kulture (ali kot možni ali zastraševalni - protektivni vzor), niti nimajo nič skupnega z razvojem civilizacije in kulture v evropskem prostoru zadnjih dveh stoletij. Vzpostavitev relacije do globalnega ali pač samo do evropskega konteksta je tako rekoč poučna in pomembna, pač zaradi ustvarjanja predstave o potrebi drastične delitve kultur v smislu zaščite pred eno od njiju. Skratka, obstajala je določena potreba, da se ta polarizacija obdrži tako, da bi lastni skupnosti jasno pokazali, kam pelje nesprejemanje ponujenih pravil. Tu ne gre za nekakšno obliko svetovne zarote. Delitev na dobre in zle od nastanka verstev soustvarja kodekse obnašanja in celoten razpon družbenih norm. Pa vendar je vse odvisno od tega, kje bomo potegnili ločnico med tema dvema skupinama. Ponavadi zadevo pojmujemo retorično, vsebinsko pa označuje najvidnejši pokazatelj približevanja ali oddaljevanja od skrajnosti. Položaj črte pozornemu tolmaču omogoča odkritje predvsem stanja zavesti tistega, ki je črto potegnil. Če na tem zgradimo analizo aktualnega stanja stvari, potem se jasno kaže, da jo je povzročila napačno tolmačena stvarnost.

V vsakem primem mora katera koli meja kot trdno postavljena utrdba, gledano prostorsko ali družbeno, brez možnosti prenašanja trenutnih gibanj na eni ali drugi strani, počiti.
V prostoru začrtane meje predstavljajo ovire. Berlinski zid pa ni bil le fizična ovira. Lahko rečemo, da to sploh ni bil. Danes bi to oviro lahko preskočil kateri koli bolje razvit srednješolec. Danes ima zid precej bolj simbolno vrednost: načelno v ograjevanju, vsebinsko pa v postavitvi in nadzoru odprtin. Za zidom je drugi svet Za zidom bivajo antipodi dobrega. Za zidom je tema. Zid se gradi, če govorimo o sodobni civilizaciji, zato da bi lastni kontekst prostorsko locirali in družbenopolitično definirali. Ali je kaj smisla v izoliranju kulture s polovico polpismenih in petnajstimi odstotki nepismenih prebivalcev? Takšen privid prej ali slej drago stane.

Nikakor se seveda ne da opravičevati plemen, ki popolnoma raz

krajajo samo podstat civilizacije. Pa vendar je potrebno storiti korak k izvoru problemov, ki niso od včeraj. Zgodovinsko gledano je kaos po svoje povzročila tudi družba, ki sedaj nanj kaže s prstom. Ali lahko v sodobnih razmerah in družbi, ki načelno razume in potrjuje, da so samo en zrak, ena voda in ena tla, ogenj koga obide? Zdi se, da je dovolj oddaljeno ... *Bejrut je zelo oddaljen. Druga celina. Somalija. Druga celina. Tudi Albanija in Kurdistan - to menda še vedno pripada vzhodnemu bloku - njihov problem. Jugoslavija: to je zelo divje, surovo in brezupno. Najbrž ni zelo blizu?* To je pregled običajnih gledanj, ki izvirajo iz lastne ukane delitve na dobro in zlo, Vzhod in Zahod in na priznavanje meje, ki pa ni pomembna niti politično niti državno, kaj šele geografsko. Njun najpomembnejši negativen učinek je v segregaciji med kulturami in v razbitju celovite globalne ekološke zgradbe. Danes to ni samo delitev literatur in jezikov, temveč segregacija na središče in obrobje, posredni učinek pa je prekinitev komunikacij. Ideal ne more biti obeležen z lokalnimi pojmovanji sveta; v smislu individualnih sanjarjenj je zaželen in nujen. "Misli lokalno, deluj globalno" je prevečkrat zlorabljano pri opravičevanju lokalizmov in je prikrilo počasno uničevanje globalne zavesti.

Problem se očitno nahaja v krogu preprečevanja: v sistemu izobraževanja, zakonodaje, gospodarstva, v kulturnih normah, spoštovanju tradicije in zgodovinskega izročila - v priznavanju razlik. Delikatno razmerje do vsega obstoječega je pogoj za nastanek kohezije. Krog se prične zapirati. Ponovno govorimo o istem: o potrebi odpiranja, rušenju zidov in meja. Ustvarjanje urbanosti ni več pogojeno s "kontejnerjem", kakor je Mumford razumel funkcioniranje srednjeveškega mesta. Še več: to je negacija sodobnih civilizacijskih meril, pa tudi gospodarskih pravil. Danes je gospodarstvo in kulturo nemogoče razmejiti. Združene jih opazujemo v izložbah trgovin, v opremi stanovanj in v medčloveških odnosih pri delu. Ugotavljanje podobnosti in razlik, uniformnosti in kaotičnosti se bolj kot ne izkazuje v odtenkih, nikakor pa ne v resnih, vsebinskih razlikah. Protislovja sodobnega sveta so opaznejša v domeni obnašanja in načinu uporabe dobrin kot v podobnosti fizičnih značilnosti. Danes očitno ni problem vprašanje, kako mesto, zgradbo ali ulico graditi, ampak kako jih vzdrževati, uporabljati in kako jih bodo ljudje razumeli. Elita ima posebno in nelahko nalogo. Sjoeberg je davno zapisal, da mesto na njej stoji. V takih okoliščinah je izobražena elita ne glede na to, kakšno kritično stališče in dvom do pojma nosimo, povezana z mediji, precej oddaljenimi od stvarnosti. Izgubljene so mnoge splošne norme. V veliki meri jih je zamenjal formalni vidik. Prestižnost oblike, predstavnika družbene in politične entitete, ustvarja glavna protislovja. Le- te so vzrok naše zaprepadenosti ob spoznavanju nemogočih povezav, pojavov vandalizma, ob oživljanju popolnoma anahronih pojavov, obnašanja pa tudi oblik.

Mutantna, klonirana kultura naj bi predstavljala najbolj enostavno redefinicijo tistega, kar danes najpogosteje sprejemamo kot nesporazum, razkorak med željami in stvarnostjo. Klonirana kultura je proizvod kumulativnega obnašanja, političnega okolja, položaja in odnosa do globalnega konteksta. Danes se predstavlja kot mnogo hujši problem v vsakdanjem življenju, pri poskusili približevanja nekakšnim splošnim idealom (če še obstajajo), ki v ekstremno občutljivih položajih vedno znova pokažejo svojo pravo uničevalsko moč. Njene odlike so netolerantnost, nekomunikativnost, delnost gledišča in vera v samozadovoljnost. Tudi želja za "bivanje na svojem" odraža zavidanja vredno raven nezaupanja grajenega skozi desetletja. Okrutnost je neposreden rezultat naštetih značilnosti in je korak stran iz začrtane smeri. Zakaj potem začudenje? Iz osuplosti nad prizori ali iz obupa prekinjene komunikacije ali zopet spremenjenih pravil v nedeljivem prostoru? Odgovor sam sebe zatira.

Če bi se že moral odločiti za meni najbližjo in najbolj celovito definicijo fizičnega izraza urbanosti, bi se odločil za Habrakenovo. V knjigi Transformation of the Site mesto

(poleg fizičnih značilnosti, med katerimi je najpomembnejša razlika med notranjim in zunanjim okoljem) pogojuje z načinom razumevanja (order of understanding). Vsekakor je razumevanje najpomembnejša predispozicija za ustvarjanje urbanosti in obstoj skupnosti. Nanjo vsekakor vplivajo prostorski dejavniki in oblikovne značilnosti, vendar so mnogo pomembnejši za tolmačenje odnosov znotraj neke mestne skupnosti. Ko opazujem mestni prostor, ki me sedaj obkroža, se mi ta misel neprestano potrjuje. Prostor je zapis o življenju ljudi, letopis kulturnega razvoja in evolucije družbe. Zaradi tega je mesto tudi nevaren dokument. Sposoben bralec, tolmač ali strastni raziskovalec
- sprehajalec - lahko v prostoru najde mnogo več podatkov o kulturi in družbi kot v knjigah. Vstop v svet branja prostorskih znakov na bivšem jugoslovanskem proštom je v tem trenutku razburljiv in pelje v vsaj dve smeri.

Prva določa smer tolmačenja stvarnosti mest Rast mest, obsežne migracije v zadnjih petdesetih letih in popolno uničenje podeželja (v večjem delu države) bodo v prihodnosti vsekakor pomembno raziskovalno področje. Posledice so vidne v trenutku: stihijski razvoj, nenadzorovana izgradnja ter popolna erozija pejsaža ter ekoloških in tudi gospodarskih potencialov. To je predvsem značilnost robov, periferije mest, vendar so prizadeta tudi središča. V središču sta značilna in zlasti zanimiva dva protislovna pojava: izrazito zgoščevanje struktur in elitistično, reprezentativno urejanje manjših celot ali potez. Iz tega se da sklepati, da je resnična urbanost prikrita, vidna pa le direktivna.

Po eni strani so divje tolpe prišlekov pohlepno grabile svoje koščke javnih dobrin in zahodnjaških mazil, po drugi pa bi nekakšne "oaze" (tako se kvazipoetično v javnosti imenujejo prostori v središčih mest) morale napraviti sliko o urbani kulturi in uspešni družbi. Smer odraža dvojnost morale, po kateri smo se ravnali, ne le v proizvodnji, gospodarstvu in umetnosti, ampak tudi v arhitekturi. Žal, se vsako rdečilo ob slabem vremenu prične razlivati in pokaže pravo podobo. Umetna podoba središč se danes ne predstavlja več kot utopični projekt, temveč kot kamuflaža resničnosti. Odlike reprezentativnosti posameznih entitet je treba iskati v splošno sprejetih globalnih in stilnih načelih. Protislovje med lokalističnimi željami in uporabo globalnih sredstev danes učinkujejo paradoksalno. O vlogi poklica v tej zadevi pa ne kaže izgubljati besed, ker je očitna.

Druga smer je povezana s samo nevihto. Rušenje mest v opisanih okoliščinah deluje kot bumerang. Vse v naglici pridobljene vrednosti, silovita akumulacija in dvojnost morale (pravzaprav vse mogoče oblike dvojnosti: od zakonskih do poslovnih, političnih in gospodarskih) niso splošno sprejete ob nastajanju splošnih pravil, pa tudi do asimilacije prispele populacije ni prišlo. Ustvarjena je umetna družba. V nekem trenutku je moralo počiti, posledice pa so različne, pač odvisno od posameznih, regionalnih stopenj razvoja. Omenjene značilnosti družbenega razvoja in nenazadnje kulture so bile izvrstna podlaga za poznejše dogodke. Kultura družbe očitno ni le dejavnik razvoja, ampak tudi osnova za obstoj skupnosti. Pravila, ki so bila desetletja zamenjevana z hipokrizijo "moralnih asociacij", nevarno kategorijo z nagnjenjem k svobodnemu tolmačenju, so se morala pretočiti v nekaj, kar spominja na kontinuiteto. Vsakdo je iskal lastni izhod v zidu. Iskanje potrditve, da dosedanje življenje ni bilo zlagano, brezupno in nesmiselno, je imelo neverjeten pomen. Religija, in nacionalno obnašanje, skratka, poudarjanje razlik in njihovo ohranjanje kot zadnjega pribežališča in osnove integracije je bilo skoraj na dosegu roke. Pa so se stegnili... Še tako močna urbanost v teh in takšnih okoliščinah, danes to vemo, ne bi obstala.

Pojasnilo za metafizične odnose v družbi lahko poiščemo predvsem v sferi družbenih odnosov, z majhnim trudom jim lahko poiščemo tudi fizične dokaze. Naša urbanost se je gradila na iluzijah prostorsko udejanjene utopije. Le-ta je, kakor je ugotovil M. Mayerson, pogubna za

mesta in človeške skupnosti na splošno. Kdor je v iluzijo verjel, je danes slejkoprej na tleh. Živi na obrobju tistega, kjer je bil že prej, ali pa nekje drugje. Mnogi pa so za vedno obstali tam, kjer so mislili, da edino pripadajo. Simulacija je neizbežno sredstvo za doseganje družbenih ciljev. Če se tovrstna priprava, ki je osnovana na iluzijah, ne dokonča, če sodelujoči spoznajo, da so bili med potjo zavedeni, potem nastopi resničnost. Vprašanje upravičenosti ponujene iluzije in tistega, kar bi morala nadomestiti, se ne postavlja. Preprosto, bes prevaranega se enači s ciljem uničevanja. To je oblika nekontroliranega obnašanja ali norosti. Oblike norosti so možna gibala civilizacije, tako je menil Foucault, toda očitno to ni predpostavka razvoja urbanosti. Nasprotno, v takšnih okoliščinah se mesta in pripadajoče urbanosti niso mogli izviti iz vpliva prividov in iluzij.

Slednje v zadnji konsekvenci ni neznano in tudi ni bilo izven dometa planologov. Kako se je potem lahko zgodilo, da je ta življenjski vidik civilizacije in urbanega bivanja bil uničen tako hitro? Edini sprejemljivi odgovor je, da je tudi do tega prišlo planirano. Skratka, celotna akcija je bila osnovana na prekinjanju komunikacij in fizični ali duhovni odstranitvi urbane elite. Ko je bil ta del načrta dosežen, ko so bile potrgane vezi, prostor pa prepuščen indoktrinaciji, modeliranju mišljenj in dogodkov, je vse ostalo bilo preprosto in mogoče. Za vojaške strategе je bilo uničenje urbanosti eden izmed prvorazrednih ciljev. Najprej z uvajanjem dimenzije mase in gibanj periferije, z mitingi in pozdravljanjem vsemogočnih, potem pa z usmerjanjem topovskih cevi na mesta, njihovo zgodovino, meščane in kulturo. To vojno, za razliko od vseh sodobnih vojn, vodijo proti mestom. O tej temi sem že večkrat pisal in razlagal trditve, ki so danes žal še zmeraj aktualne, prav tako natančnost pri ugotavljanju glavnih razvojnih smeri in vzrokov nastanka problemov ni omajana. Menim, da so predvsem kulturne in gospodarske narave, korenine le-teh pa lahko poiščemo v načinih povojne izgradnje tako mestnega kakor tudi ruralnega prostora. Vojna proti mestom dovoljuje številne špekulacije, vendar nas bo končno približala kolektivnemu spoznanju, da ima propagandni, psihološki in simbolni značaj. Uničenje mešanih skupnosti, kar nazorno prikazujejo primeri Vukovarja, Mostarja in Sarajeva, vsem zelo jasno dokazuje, da takšne oblike življenja niso možne, da so celo nezaželene. V praktičnem smislu se uničujejo jedra, ki so s svojo vsebino in geografskim položajem grozila, da bodo tudi v prihodnje dokazovala potrebo po odprtosti, dialogu in komunikaciji. Elita je tu vsekakor bila eden izmed ciljev, vendar - kot se zdi - manj pomemben. Prej je stvarni zaključek, da je sila usmerjena v uničevanje plodov njenega obstoja in dela. Urbanost je (bila) cilj na poti uničenja kolektivnosti, ciljna skupina pa mestna elita.

Elita je danes ali v kleteh, kjer rešuje golo življenje, ali pa jo duši ustvarjeno ozračje nacionalne ogroženosti, ki jo gradi demoniziranje ostanka sosedstev. Elita je danes uničena fizično (granate, prisilna mobilizacija), socialno (osiromašena), politično (v naglici vzpostavljen privid demokracije) in nenazadnje gospodarsko. To so bolj kot ne skupne značilnosti vseh bivših jugoslovanskih enot. Tiralice, ki naj bi preprečevale nekdanji eliti ponovno vzpostaviti prejšnje stike (ali morebitne nove), preprečujejo vse vezi. Strah je vsemogočen. V takih okoliščinah se najmanjši prestopek na eni strani ocenjuje kot izdajstvo, na drugi pa kot brezmejna hrabrost. Obe oceni sta nesmiselni in napačni. Izražanje lastnega mišljenja in javno delovanje je po definiciji naloga intelektualcev in kot možna točka samopotrditve je vsekakor osnova izgradnje resnične urbanosti.

Vera v primarne vrednote in pomen svobodne komunikacije sta osnovna razloga spremembe mojega cilja potovanja. Poskušam obnoviti ali ohraniti tisto, kar je zapolnjevalo moje dosedanje življenje. Paradoksalno zveni, če trdim, da je od tod mogoče imeti iluzijo o trajanju preteklosti. Vse postaja bolj dostopno in je, čeprav prostorsko oddaljeno, vsebinsko bližje. Stara prijateljstva se da preveriti in okrepiti. Mnoge slike so povezane bolj realno, preveritev lastnih nazorov in opažanj pa sta manj pod vplivi čustev. Odhod se ni pokazal kot priznanje poraza, ampak kot znak ne sprejemanja - kot zadnji način odpora. V nasprotnem neizogibno sledita počasno navajanje in obup ob nezaznanem kompromisu. Ena oblika urbanosti je izgubljena, uničena ne glede na to, ali je fizično zrušena ali pa jo bodo pokopale nove oblike odnosov in pravil. V takšnih okoliščinah lahko samo ugibamo, v kaj se bo izrodila. Za preveritev predvidevanj bodo potrebna desetletja. Kdor bo dočakal, bo napisal poročilo. Edino upanje je, da ga bo imel kje objaviti.

Dr. Miloš Bobič, arhitekt, Beograd - Amsterdam - Beograd?

Prevedel: Ivan Stanič (originalno besedilo na str. 115)